Mester Béla

Szemere Pál *Élet és Literatúrája*[*]

A *romantika* különböző *terei*t körüljáró konferenciánk résztvevőiben, konferenciakötetünk olvasóiban jogos hiányérzetet támasztana, ha a terek és térszemléletek sorából kimaradna a kor egyik jellegzetes szimbolikus terének, a *folyóiratok kommunikációs terének* a vizsgálata. Folyóiratot szerkeszteni ugyan nem romantikus dolog a szó semmilyen értelmében sem (aki próbálta, tudja); és a folyóirat mint médium sem a romantika korának találmánya. Az a mód azonban, ahogyan a születő európai romantika különböző csoportosulásai kezelik ezt a szimbolikus teret, mindenképpen figyelemre méltó.

Elöljáróban elegendő két alapvető sajátosságra fölhívni a figyelmet. Az első a különböző szerzői csoportosulások identifikációja lapjukkal. A későbbi korok irodalomtörténetén felnőtt nemzedéknek, amelynek képviselői már a középiskolában megszokták, hogy az irodalomtörténetben például a *Nyugat* különböző nemzedékei szerint tájékozódjanak, föl sem tűnik a dolog újdonsága. Pedig mi sem lehetne nagyobb változás az irodalom szociológiai struktúrájában, mint az, hogy a mecénások, mesterek, egykori iskolák, baráti körök mentén szerveződő irodalmi élet fokozatosan átrendeződik magának a közlés médiumainak, az egyre fontosabb folyóiratoknak megfelelő tagoltság szerint. (Miközben persze a mecénások, mesterek, iskolák és barátságok továbbra is fontos szerepet játszanak az irodalmi életben, de másként: lapokat finanszíroznak vagy alapítanak, szerkesztenek.)

A második újdonság a romantika folyóiratainak, de legalábbis némely jellemző orgánumnak a szövegkezelési módja, amely egyenesen következik a folyóirat mögött álló karakteres szerzői csoport belső szerkezetéből, a tagok egymáshoz való viszonyából. Igen gyakran elharapódzik e lapok hasábjain a szerző fogalmával és szerepével való, ma már szórakoztató, a résztvevők számára azonban általában véresen

[*] Előadásomban és annak írott szövegében fölhasználtam a következő, Szontagh Gusztávról szóló munkáimat: „Szontagh Gusztáv »magyar filozófiája«”, in Mester Béla: *Magyar philosophia. A szenvedelmes dinnyésztől a lázadó Ikaroszig.* Pro Philosophia, Kolozsvár–Szeged, 2006, 71–143. o.; ”»Ideggyengeség, hipochondria és aranyér«. Metaforikus beszéd a magyar reformkor szerzőiről”, *Világosság*, 2006/8–9–10, 211–19. o.; „A költőiség mint vád a XIX. század magyar filozófiai vitáiban”, in Bárány Tibor – Rónai András (szerk.): *Filozófia és irodalom*. József Attila Kiadó–L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008, 190–99. o.

komolyan vett játék. Gyakori a szerzőség tudatos homályban hagyása, szöveg és más kéztől származó kommentár sokszor összefolyik, a szerkesztőség láthatóan egységként igyekszik tekinteni a különböző szerzőktől származó, egymás írásaira rendszeres reflexiót közlő, sőt elváró lapszámokat. E folyóiratok egyes köteteiben kevés az esetlegesség, annál több a szövegek egymásra vonatkozása. A mai olvasónak sokszor az az érzése támad, hogy nem is annyira folyóiratot, hanem sajátos szerkesztésű *könyvet* tart a kezében. A szerkesztési elv hasonlít a kor divatos napló- és levélregényeiben használt eljárásra: egykor volt, a főhősnek másokkal vagy önmagával folytatott dialógusait szerkeszti valamilyen rafinált egységgé a regényíró, a szerkesztő pedig voltaképpen ugyanezt műveli a lap szerzőinek szövegeivel. (Természetesen nem ő találja ki a szerzőket – bár bizonyára erre is lehetne példát találni –, de mindenesetre válogat közülük, és nem általában kér tőlük kéziratokat, hanem kiprovokálja belőlük a már létező témára, egy már korábban leadott kéziratra, esetleg a saját maga írására való reflexiót.)

A romantika korának folyóiratairól, és ennek kapcsán a föntebb említett szerkesztési, szövegkezelési eljárásokról már esett szó konferenciánkon a téma klasszikus német példája kapcsán.[1] Előadásomban ennek a jelenségnek egyetlen magyar esetével, egyben a romantikát képviselő nemzedék áttörésének a dokumentumával, Szemere Pál később *Muzárion* címen megjelent *Élet és Literatúrá*jával foglalkozom. Természetesen nem lehet célom e jelentős, sok, később klasszikussá vált írót a szerzői között tudó és a magyar irodalomtörténetben is bőven tárgyalt folyóiratról egyetlen konferencia-előadás keretei között átfogó képet adni. A folyóirat történetéből mindössze egy-két vitát emelek ki, amelyben, ha néha látszólag csak igen távoli összefüggésben is, de mindig a nyelv kérdése áll a középpontban, és amelyben olyan szerzők is részt vettek, akiket a későbbi historiográfia nem a romantika képviselőjeként tart számon. Elsősorban a nyelvújítás egyes kérdéseiről szóló vitáról, valamint Kölcseynek a később *Vallásfilozófiai töredék* címen emlegetett, ekkor még cím nélkül publikált írása körül kibontakozott polémiáról lesz szó elsősorban. Előadásom középponti alakja a mindkét vitában részt vevő, nem éppen romantikus elkötelezettségéről ismert Szontagh Gusztáv. Az előadás során arra a kérdésre is választ keresek, hogy mik a gyökerei Szontagh pályájában annak a beállítódásnak, amely később a hegeliánusok kérlelhetetlen

[1] Lásd e kötetben Bartha Judit „Az *Athenäum* folyóirat és a Schlegel fivérek esztétikája” című tanulmányát, ?–? o.

ellenfelévé teszi, majd beleviszi az 1850-es évek úgynevezett „magyar tudós”-vitájába. A szakirodalom ugyanis mindeddig kevéssé figyelt föl arra a sajátosságra, hogy Szontagh ezekben az egészen különböző típusú és tárgyú vitákban folyamatosan a nyelvvel kapcsolatos érveket hoz föl, pontosabban vitapartnereinek minden, számára nem elfogadható nézetét nyelvfelfogásukból vezeti le. Ennek az érvelési módnak a gyökerét és Szontagh filozófiai ízlése kialakulásának a forrását egyre inkább irodalmi pályakezdésének körülményeiben, a romantika iránt elkötelezett szerzőkkel való korai ütközésében látom – a romantika által meghatározott szimbolikus térben, a romantika vezető magyar folyóiratának kommunikációs közegében.

Az említett viták részletesebb taglalása előtt azonban hasznos lesz szólni néhány szót a folyóiratról általában. Szemere lapja, melynek itt tárgyalt első korszakában fő közreműködője az ekkor leginkább családneve írói névként használt anagrammáján, *Cselkövi*ként publikáló Kölcsey Ferenc, ritka tisztaságban megjelenő példája a fönt jellemzett önreflektív romantikus folyóirat ideáltípusának. Az egyes lapszámokon belül relatíve nagy terjedelmet kap az előző lapszám egészének és egyes írásainak bírálata. A lapszámokon belüli intertextuális viszonyok is kimódoltan bonyolultak. Címmel jelölt rovatok nincsenek, a szerkesztő azonban folyamatos római számokkal jelzett tömböket képez a közölt szövegekből, ezek egymáshoz tartozása azonban az olvasó számára sokszor nem világos. A befogadó helyzetét bonyolítja, hogy a szövegeknek gyakran nincsen címük. (Valódi vagy ál)névvel közölt írások esetében az aláírás (illetve a nem ritka, levélformában megfogalmazott cikkek alatt a szabályos keltezés) elválasztja ugyan az írásokat, a gyakori anonim írások esetében azonban a szövegek a befogadó számára egybefolynak. Ugyanazon szerző hosszabb írásának fejezetei tipográfiailag gyakran világosabban elkülönülnek, mint ugyanez az írás a megelőző szövegtől. (Ilyenek „Cselkövi” vallásfilozófiai töredékei is. Eredetiben, a folyóirat lapjain olvasva a cím nélküli értekezés előtt közölt *Hit, remény, szeretet* című, név nélkül közölt pár soros Szemere Pál-vers eléggé egyértelműen az értekezés cím helyett adott mottójának, és nem önálló alkotásnak látszik. Így a szövegről szóló vitát is *Hit, remény, szeretet*-vitaként ismerte a korabeli közvélemény. A vitában egyébként néha úgy hivatkoznak a versre, mint Kölcsey szövegének részére, és ez ellen tudomásom szerint sem Kölcsey, sem Szemere nem tiltakozik nyilvánosan.) Szemere eljárásában tetten érhető, hogy a felfokozott önreflexió és lapszámok intertextuális játékai nem annyira a szerzőgárda felfokozott kommunikatív igényéből és erős csoportkohéziójából származik, hanem eleve eldöntött, egyedül Szemere személyes ízlésén és irodalomelméleti nézetein

alapuló szerkesztői koncepció. A szerkesztő igen sokat bíz az olvasóra. Valószínűleg úgy gondolta, hogy lapjával létrehozott egy sajátos, kizárólag egymásra reflektáló nyomtatott szavakból álló kommunikatív teret, amelynek az olvasót a középpontjába helyezve, mintegy belevonva, belekényszerítve az általa konstruált nyelvi univerzum őáltala inspirált, majd moderált vitáiba, és ezzel egy sorba helyezte, egy rangra emelte a szerzőkkel. (Más kérdés, hogy a soha ki nem mondott mindenkori szerkesztőségi álláspont megegyezik azzal a konklúzióval, amihez a megfelelően tálalt viták áttekintése után úgy kell eljutnia az olvasónak, ahogyan azt a szerkesztő megtervezte a számára.) Szemere annyira hű volt saját kommunikációs koncepciójához, melyben saját szerkesztői önmagának a moderátor szerepét osztotta, hogy sohasem volt hajlandó semmilyen formában sem a szerkesztőségi álláspontot közvetlenül megfogalmazó írást közölni folyóirata egyes vitáinak kezdetekor vagy lezárása alkalmából, sőt, az egész vállalkozás kezdetén is szükségtelennek ítélte a szokásos, az új folyóirat törekvéseit bemutató beköszöntőt közzétenni. (Korántsem csupán figyelmetlenségről van szó: barátai és munkatársai közül többen fölhívták a figyelmét ilyesmi szükségességére, ő azonban ezt elvi alapon kerülte, elhárította magától.)

Ebben a hangsúlyozottan nyomtatott betűből épült, romantikus nyelvi univerzumban azután természetesen furcsa akusztikájuk van azoknak a polémiáknak, amelyek magáról a nyelvről, nyelvi univerzumokról szólnak. Ezek között a leginkább szembeszökőek természetesen a Kazinczy Ferenc részvételével zajló véleménycserék. A romantika előtti nemzedék köztiszteletben álló képviselője nyilvánvalóan tényező kíván maradni az új korszakban is, a közös nevezőt a fiatalokkal pedig úgy tűnik, legkönnyebben a *nyelvi teremtésnek* a saját nyelvújítói praxisával és a romantika programjával is összeegyeztethető gondolatában látják mind ő, mind a folyóirat szerkesztői. (*Élet és Literatúra*: literatúra az életben, élet a literatúrában – a folyóirat címe is magában hordozza a romantika programjának nyelviségét.) Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a széphalmi vezért minden további nélkül befogadták volna a folyóiratban. Ismeretes egy korabeli csoportkép, amely Kazinczyt a romantikus új nemzedék képviselőivel együtt ábrázolja. Itt az idős mester a befogadás gesztusával színpadiasan kezet nyújt az ifjak egyik képviselőjének, emlékezetem szerint az egyik Kisfaludynak, szinte átadván a stafétabotot. E felhőtlen elismerésről ebben az esetben szó sincs, a folyóiratban tisztelettel, ám távolságtartással fogadják az idős mester megnyilatkozásait. Az egyik nem túl nagy port fölverő, azonban teoretikus tartalmában alapvető kritikát

viszont a folyóirat lapjain fiatal embertől, de nem a romantika képviselőjétől kapja. A reflexió a nyelvi közösség természetére vonatkozó alapvető belátáson alapul. A kezdő kritikus, Szontagh Gusztáv, később az úgynevezett „magyar egyezményes filozófia" neves alakja fölfedezi a nyelvi közösségben rejlő *nyelvszokás* fogalmát és erejét, ezt állítva szembe a nyelvtervező elit, avagy a nyelvteremtő zseni alternatíváival a minden vitatkozó fél által elismert jelentőségű és támogatott nyelvújítási programon belül. Szontaghnak a széphalmi vezérről mondott bírálata csupán annyi feltűnést keltett, amennyi az élő klasszikust kritizálni bátor kezdő szerzőnek mindenkor kijár. Megjegyzéseiben sem ő, sem olvasói aligha láttak mást, mint a nyelvújítás új szavainak elterjesztésének tárgyában tett, a korban oly gyakori praktikus meggondolások egyikét. A későbbiek ismeretében viszont az ifjú kritikus megjegyzéseibe a nyelven túli, nyelvet is meghatározó világ feltételezését vagyunk hajlamosak belelátni, amely éppen a nyelvi univerzum önmagának elégséges voltát létével is hirdető folyóiratban jelenik meg.

A másik, az irodalomtörténetben sokkal inkább földolgozott vita Kölcseynek föntebb már említett írása fölötti hosszú polémia, a korabeli magyar szellemi élet egyik jól dokumentált és fontos következményekkel járó eseménye, melybe később más folyóiratok hasábjain mások is beleszólnak, és amelynek irodalomtörténeti értékelése ma is tart még. A vita rá eső részét Szontagh Kazinczy barátjával, az akkoriban pannonhalmi tanár Guzmics Izidorral folytatja le. (Nyelvtörténeti érdekesség, hogy maga a Pannonhalma elnevezés, Guzmics neologizmusa, éppen e vita során szilárdul meg. A levél formájában írott vitacikkek keltezéseiben Guzmics újabb és újabb változatokkal próbálkozik – többek között a „Pannónia hegye" alakkal – majd egyik viszontválaszában megállapodik a „Pannonhalma" formánál, és a későbbiekben végleg ki is tart mellette.) A vita apropóját felekezeti jellegű ellentétek és megjegyzések adják. Kölcseynek a középkori (vagyis a reformáció előtti) egyházat és benne a pápát becsülő szavai arra indítják Guzmicsot, hogy a protestáns költő szövegét úgy magyarázza, mintha az rokonságban lenne saját, néhány évvel azelőtti tervezetével, melyben a magyarországi keresztény egyházak újraegyesítését javasolja. (Ennek feltétele az lenne, hogy a protestánsok fogadják el a pápa főségét.) A szintén protestáns Szontagh, aki önéletírásának tanúsága szerint ebben az időben határozottan, szinte militánsan élte meg felekezeti identitását, az egész jelenségben – nem ok nélkül – csupán a katolikus terjeszkedés egyik jelét látja, ezért eleve bizalmatlan. Kritikája azonban közvetlenül nem a katolicizmusra vonatkozik, hanem „Cselkövi" írásának ismeretelméleti

tartalmára. Ahogyan későbbi önéletírásában a folyóiratcikkeknél sokkal nyíltabban fogalmaz:

„Kölcsey ezen anagramma alatt azon mystikus nézeteket penditett meg, mellyek akkor a vallás és művészet körében [. . .] többektől Németországban nyilványíttattak, erős ellenmondást gerjesztvén, mert a 19 században valóban helyén nem lehettek többé. [. . .] Cselkövi okoskodásának veleje azon oly sokszor elcsépelt szalmán pontosult össze: az ész érzékfeletti tárgyakban nem képes az igazságot biztosan felfogni ‘s azért az ember vallási dolgokban kéntelen a kijelentéshez [=kinyilatkoztatáshoz] folyamodni. Ebben én szórul szóra a vakhit proclamatioját láttam mit legkevésbé Kölcseytől, Kalvinyistától ‘s szabadelvű szónokaink egyikétől várhattam, később, midőn a magyar írókkal közelebbről ismerkedtem meg, rea akadtam a rejtély magyarázatára.”[2]

E vitával kapcsolatban még két sajátságra kell kitérnünk részletesebben. Az első, könnyebben belátható momentum a vita helye a magyar historiográfiai hagyományban. Irodalomtörténet-írásunk természetesen Kölcsey életművének a feldolgozása kapcsán érinti a vitát, mint a költő elméleti nézetei kikristályosodásának fontos stációját. Stílustörténeti szempontból a romantika dominánssá válásának folyamatához kötik a szöveget és a folyóiratot, amelyben megjelent. Kölcseyhez képest Szontagh a maga jórészt romantika előtti esztétikai nézeteivel, a kritikában (nem romantikus módon) a teória, a filozófia elsődlegességét a fikció praxisával szemben hirdető elveivel,[3] egyáltalán, filozófus mivoltával háttérbe kellett szoruljon ebben a diskurzusban. E historiográfiai hagyomány a stílustörténeti szempontok mellett alig érzékeny a vita voltaképpeni tárgyát adó ismeretelméleti meggondolásokra.[4] A kortársak jóval inkább érteni látszottak a vita eredeti intencióját. Guzmics Izidor, Szontagh közvetlen vitapartnere mindenesetre egyértelműen kifejezi válaszában a kettejük világlátása közötti különbséget: ha Szontagh misztikusnak minősít némely zavaros kifejezést, gondolatot, azt Guzmics némi iróniával dicséretként köszöni. A vita tétje valójában a romantikának a felvilágosodáshoz való, (magyar vonatkozásban legalábbis) kibeszéletlen és tisztázatlan viszonya. Szontagh töretlenül képviseli és kéri számon a

[2] Szontagh Gusztáv: *Emlékezések életemből*. MTA Kézirattára, Budapest, [1849–1851] Történl 2-r. 11, 103. o.

[3] Tuskó Simplicius [Szontagh Gusztáv]: „A Literaturai Kritikás folyóirásokról”, *Tudományos Gyűjtemény*, 1827/7, 91–103. o. Új kiadás in Juhász István (vál., szerk., jegyz., utószó): *Tudományos Gyűjtemény 1817–1841*. Első kötet, Magvető Kiadó, Budapest, 1985. 275–89. o.

[4] S. Varga Pálnak egy recenzióban tett megjegyzését találtam csupán, amely fölhívja a figyelmet arra, hogy itt mégiscsak egy ismeretelméleti vitáról van szó. Lásd S. Varga Pál: „Rohonyi Zoltán: »Úgy állj meg itt, pusztán«. Közelítés XIX. századi irodalmunkhoz: Esszék és tanulmányok. Budapest, Balassi Kiadó, 1996, 231 l.”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1999/ 1–2, 221–31. o.

felvilágosult racionalitást, míg Guzmics „szereti ugyan a fényt”, de bizony csak módjával, és csak akkor, ha „nem túl hideg”.

A vita másik, jóval rejtettebb eleme áttételesen szintén nyelvelméleti természetű. Ahogyan már Kazinczyval szemben is a tisztán nyelvi univerzum külső, ma úgy mondanánk, nyelvszociológiai lehetőségfeltételeire figyelmeztetett, a Kölcsey szövegében fölbukkanó, misztikusnak minősített szálat is úgy értelmezi valójában, mint csak a nyelvben lehetséges elgondolást, amelyet elbír ugyan a papír, de komolyan csak az vehet, aki eltekint a világ nyelven kívüli részétől. Pontosan ebben, egyfajta, a virtuális nyelvi világba való belefeledkezésben marasztalja el Szontagh egyre inkább legkülönbözőbb vitapartnereit, élő és halott, néha a klasszikusok közé tartozó szellemi ellenfeleit. Legjellemzőbb, leplezetlen, hiszen nem a közvetlen nyilvánosságnak szóló, föntebb már idézett önéletírásának szavai már általánosságban jellemzik a legtágabb értelemben vett irodalmárokat, mint az *írás embereit*, sőt, az *írásban élő* embereket. A következő idézetben szereplő *iroda* szót („az irodák emberei”) is ebben a kontextusban kell értelmeznünk. Nem a hivatalnokok, vagy valamilyen mai értelemben irodában dolgozó adminisztratív személyzet sanyarú sorsáról beszél itt Szontagh, hanem az értelmiségi *írószobák, dolgozószobák* népéről, jóformán az egész korabeli tintásujjú magyar alkotó értelmiségről:

„Pillants végig az irodák emberein, sáppadt hosszúkás pofáin ráismersz mindenütt; nézd ezt a túdóst, kinek minden tudománya mellett nem vólt annyi esze testét épségben fentartani, minő alak ez? Sem élet sem vidorság benne, az aranyér testét szinte eltörpítette ‘s elrongált idegei mellett a hypochondria sötét szemüvegén tekinti a világot; szitya hősvérből származván, megretten minden zörrenésre.” (Szontagh idézett önéletírása 315-316. o.)

Érdemes megjegyezni, hogy a szöveg, burkoltan bár, de közvetlenül Szemere Pálra utal. Ugyanebben az önéletírásban, pár lappal később beszéli el Szontagh azt az anekdotát, mely szerint a Kisfaludy testvérek egyike Pesten mulatván az időt, este későn tért haza. A mai Kálvin tér környékén, közel lévén szállásához, már meg is markolta kabátzsebében a méretes kapukulcsot, amikor a túlsó oldalon Szemere Pált vette észre. Odalopakodott Huba vezér sarja mögé (a Szemerék Huba vezérre vezetik vissza nemzetségüket, erre utal a fönti szövegben már általánosságban szereplő „szitya hősvér” kifejezés), hogy megtréfálja. „Pénzt vagy életet!” – kiáltott rá a sötétben, a kapukulcsot a költőtárs lapockái közé szorítva. Szemere azonnal elájult az ijedtségtől, Kifaludy

szintén megrettenve a történtektől, nagy nehezen fölélesztette, majd a két romantikus magyar irodalmár elsírdogált néhány órácskát az útszegélyen ülve.

Szontagh kései élcelődését korántsem tekinthetjük a nyugállományú katonatiszt, a napóleoni háborúk veteránja előítéletének a puskaport sohasem szagolt irodalmárokkal szemben. Ellenkezőleg. Ugyanebből az önéletírásból tudjuk, hogy az általa leírt tünetek, enyhébb formában ugyan, de nála magánál is jelentkeztek. Első kötete kéziratának leadása után pánikszerűen menekül Pestről szülőföldjére, a Felvidékre, hogy az otthoni tájban tett kirándulások és főként az itt vett fürdőkúrák révén kigyógyítsa magát a szó embereinek betegségeiből.

Az *Élet és Literatúrá*ban közölt vitacikkektől kezdve Szontagh egyre élesebben határolódik el mindazoktól a kísérletektől, amelyek valamiképpen önmagának elégséges szóbeli, nyelvi univerzumban gondolkodnak, vagy amelyeket ő ilyennek vél. Kritikája gyakran elvszerűen romantika-ellenesnek tűnik, azonban jóval szélesebb körű ennél (Schiller nőábrázolásának a kritikája például jóval meghatározóbb benne, mint a romantikus szerzőké.) Semmiképpen nem szabad elfelejtenünk, hogy e kritika nem irodalmi, és főként nem stílustörténeti jellegű: Szontaghnak filozófiai problémái vannak, és ezeknek a meggondolásainak legföljebb van néhány irodalomesztétikai következménye is a maguk korában befolyásos regénykritikáira. Leginkább abban érhető ez tetten, ahogyan a lírától tartózkodik, a regények és drámák bírálatában pedig szinte reflex-szerűen a nyelvi sík mögé pillant, a szociológiai és a lélektani hitelt kérve számon a szerzőkön. Csupán illusztrációképpen idézem előadásom végén e sajátos nyelvkritika két következményét későbbi pályáján. Az egyik eset, a „magyar tudós" vita jellegzetes példája szemléletmódjának, a másik, a hegeli pörben vitt szerepe viszont filozófiai tartalma és magyar filozófiatörténeti jelentősége miatt érdemel figyelmet.

Az 1850-es évek hosszan elhúzódó „tudomány, magyar tudós" vitáját Szontagh maga provokálja egy vigyázatlan cikkével, amelyben összefoglalja a magyar őstörténetről tudható néhány megbízható adatot, majd az e tárgyban akkoriban elburjánzó spekulációk azonnali abbahagyására szólít föl, hogy az így nyert szellemi energiák a gyakorlati tudományokban hasznosuljanak. A cikkel magára haragítja az akkori magyar humánértelmiségnek szinte az egészét, és a halála után is folytatott vitát generál. Az egyre durvább hangnemű vita során egyre karakteresebbé válik vitapartnerei és a saját történelemfelfogása közötti különbség. Mások – például Fejér György, akit, mint hegeliánust, a *vanság* sikerületlen magyar terminusának atyját

amúgy sem kedvel – mereven ragaszkodnak az írott forrásokhoz, még akkor is, ha azok megbízhatatlanok vagy gyérek. (Fejér például végig kitart a kun/hun etnikumok azonossága mellett pusztán nevük és nevük írásképének vélt hasonlósága alapján.) Szontagh mindezek iránt talán az indokoltnál is nagyobb szkepszissel viseltetik, viszont minden szimpatikus neki, ami nem nyelvi, vagyis a népi gazdálkodás és etnográfia adatai, a történeti földrajz, és a még alig létező régészet leletei. Karikírozva a vitát: Fejér mindent elhisz, ami megemlíttetik egy oklevélben, a tárgyak azonban némák számára, míg Szontagh bizalmatlan az egykori krónikásokkal szemben, és csak annak a tárgynak hisz, amit a kezében tart.

Nehezebben értelmezhető Szontaghnak az 1830-as évek hegeli pörében játszott szerepe. A vitát nem ő robbantja ki, de jelentős szerepet vállal benne a Hegel-ellenes oldalon. A vitát sokan és sok szempontból elemezték már, azonban tudomásom szerint eddig nemigen rekonstruálták, hogy Szontaghnak voltaképpen mi baja is volt a hegeli filozófiával. Egyfajta válasz a romantikus értelmiséggel kapcsolatos tapasztalatai és véleményei fényében fogalmazható meg. Hegel terminológiagyártó szenvedélye és fogalomgyártó termékenysége nem azért ellenszenves Szontaghnak, mintha nem tudná követni a német filozófus gondolatmenetét, hanem elsősorban azért, mert a hegeli terminológia univerzuma élénken emlékezteti a romantikus költő és a fellegjáró őstörténész pusztán szavakból épített világára. (Hegel *elidegenedik a fogalomban*, mondta erről a német kortársak közül Feuerbach.)

A magyar nyelvújítás nyelvszociológiai alapú kritikájától így jut el Szontagh a filozófiai műnyelv hegeli megújításának kritikájáig. Egyik sem jöhetett volna létre a romantikus folyóirat sajátos kommunikációs terének megtapasztalása nélkül. (Mellesleg a folyóirat, mint médium közege Szontaghnak ugyanúgy éltető eleme, mint romantikus kortársainak.) Minden kritikájának, reflexiójának végül ugyanaz a veleje: *a nyelven túli valóság fölfedezésének élménye.*